

Geestelijke ongezondhe

De Nederlandse kenniseconomie is niet erg zuinig met haar belangrijkste grondstof: de geestelijke gezondheid van haar werknemers. Het ondermijnt daarmee de voorwaarden voor haar eigen succes. Aldus de belangrijkste conclusie van het rapport Mental Capital van Rifka Weehuizen.

Algemeen wordt aangenomen dat wat goed is voor de economie ook goed is voor het welzijn van de bevolking. Aanleiding voor het rapport dat de Commissie van Overleg Sectorraden (COS) samen met de Raad voor Gezondheidsonderzoek (RGO) najaar 2006 publiceerde, was de vraag of die aanname wel klopt en hoe dan precies het verband ligt.

Wat beïnvloedt wat in welke mate? En mocht de aanname niet kloppen, wat zou dan de consequentie moeten zijn voor onderzoek en beleid? Geestelijke gezondheid is volgens het COS-RGO rapport *Mental Capital* van Rifka Weehuizen een van de belangrijkste, maar tegelijkertijd een van de meest onderschatte concurrentiefactoren in de competitie met andere kenniseconomieën.

Meer inzicht in de *psychologische* aspecten van economische ontwikkeling moet volgens Weehuizen leiden tot effectiever beleid. De eenzijdige gerichtheid op groei heeft een kostbare keerzijde: stress en geestelijke gezondheidsproblemen bij werknemers. Juist in een kenniseconomie is het cruciaal om het hoofd gezond te houden. Een volgende regering moet investeren in *mentale duurzaamheid* en niet alleen in onderwijs en innovatie. Anders gezegd: niet alleen de groei van het bruto nationaal product moet als maat van vooruitgang worden gezien. Geestelijke ongezondheid is een niet te verwaarlozen kostenpost. De aanpak hiervan is een van de belangrijkste uitdagingen van de komende decennia.

Mentaal kapitaal

Rifka Weehuizen is historica en econoom. Ze heeft zich een aantal jaren geleden op het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap beziggehouden met de vraag hoe je wetenschapsbeleid economisch in kan zet-

ten. 'Ik ben toen geïnteresseerd geraakt in de vraag wat economische groei drijft en ik was gefascineerd hoe men met behulp van wiskundige modellen de economische waarde van kennis probeerde te berekenen. Maar ik vroeg me af of het vol inzetten op kennis en innovatie wel gerechtvaardigd was. Andere factoren zoals geestelijke weerbaarheid van de beroepsbevolking zijn minstens zo belangrijk. Een hoogopgeleide kenniswerker die gestrest of depressief is zal immers economisch gezien niet veel waarde hebben. Juist in een economie gebaseerd op innovatie en dus gericht op continue verandering is het vermogen van mensen om dit aan te kunnen een belangrijk knelpunt. Geestelijke gezondheid is een goede graadmeter hiervoor. Ik hoop in het najaar te promoveren op *mental capital*. Wat weten we ervan, wat zijn de maatschappelijke trends, wat moeten we ons afvragen en tot welke onderzoeksprogrammering zou dat moeten leiden? Ik probeer iets wat zo duidelijk economische waarde heeft - geestelijke gezondheid - in de economische theorie onder te brengen. Men denkt vaak: hoe meer innovatie, hoe beter. Maar die aanname klopt niet. Ik wijs op grond van mijn onderzoek op de menselijke grenzen en ik laat dat ook in wiskundige modellen zien.'

Hoe is op het rapport gereageerd?

'Ik heb iets gezegd dat gezegd moest worden. Ik heb zaken aan elkaar geknoopt die tot nu toe los van elkaar beschouwd werden. Economen kunnen het nog steeds negeren... Zij houden in het algemeen niet van economische analyses waarin *psychologische* factoren worden meegenomen. Het idee is al snel dat de markt het vanzelf oplost, als je een stressvolle baan hebt dan is blijkbaar je salaris voldoende compensatie voor die stress, anders zou je die baan immers niet nemen. Dat is 'wishful thinking' van economen. Mensen hebben vaak die keuze niet of zijn niet in staat om die keuze te maken, omdat juist stress hun oordeelsvermogen aantast. De conclusies van het rapport waren voor een aantal mensen een feest van herkenning, gek genoeg juist ook bij mensen in het bedrijfsleven die zien wat stress doet met de prestaties van hun werknemers. Maar er is ook een groep die zegt: zo erg is het toch niet. Mensen worden in twee groepen onderverdeeld: een groep die

Geestesziekte is wereldwijd een van de grootste veroorzakers van verlies van functionaliteit. Een op de vier EU-burgers (27% heeft substantiële geestelijke gezondheidsproblemen, zodanig dat die het functioneren vergaand aantasten. Jaarlijks lijden ongeveer 33,4 miljoen Europeanen aan depressie (na hart- en vaatziekten de grootste kostenpost, meer dan verkeersongelukken of kanker). Dit percentage neemt toe.

Het rapport Mentaal Kapitaal (een samenvatting van Mental Capital) is te downloaden via de website van COS onder 'nieuws': www.cos-toekomstverkenningen.nl

id is grote kostenpost

de stress aan kan en een groep die dat niet kan. De groep die het niet aan kan wordt door de groep die het wel aan kan weggezet als zeurpieten. Maar als de groep 'zeurpieten' zo groot is, kan je dat niet blijven doen.

Eigenlijk stel ik in het rapport ook de vraag of economische groei wel een goeie doelstelling is. Is de groei de prijs wel waard? Beleidsmakers en economen zeggen: hoe meer groei hoe beter. Ik zet daar vraagtekens bij. We worden ermee doodgegooid: in de globaliserende economie moeten we groeien op straffe van een gewisse ondergang; wie niet groeit zal de slag verliezen. Er is een ideologie van groei maximalisatie. En men doet of we geen andere keus hebben. Maar is dat zo? En is het maximaal inzetten op groei wel verstandig, ook vanuit economisch oogpunt? Ik vind dat er te simpel geredeneerd wordt. De groei wordt namelijk momenteel geremd door hoge economische kosten, veroorzaakt door de uitval die juist weer het gevolg is van stress die de groei met zich meebrengt. Dat is een louter economisch argument. Ik ben vanuit economisch oogpunt voor optimalisatie van de groei binnen randvoorwaarden, niet voor maximalisatie. Ik vind dat *alle* kosten van de economie eerlijk in beeld gebracht moeten worden. Dat gebeurt nu niet. We nemen de psychologische kosten niet mee, omdat die niet hard zouden zijn, te moeilijk te berekenen...'

Is het wenselijk geestelijke gezondheid te objectiveren in economische modellen?

'Ik kom op voor bescherming van de geestelijke gezondheid, juist door te wijzen op de economische waarde ervan. Ik meen dat die door de economie wordt aangetast door ze te zwaar op de proef te stellen. Ik gebruik de economische wetenschap om te laten zien wat dit kost. Dat is inderdaad spelen met vuur. Het argument om voor geestelijke gezondheid op te komen zou natuurlijk in de eerste plaats van humanitaire aard moeten zijn.

Het gevaar van economiseren speelt: geestelijke gezondheid wordt in het economisch imperium ondergebracht. Geestelijke gezondheid heeft nu eenmaal een steeds belangrijker economische dimensie. Deze expliciet maken en onderzoeken, was het doel van het rapport. Voor mij is daarmee de bescherming van geestelijke gezondheid het beste gediend.

Kunst van cliënten van Altrecht

We moeten zoeken naar een juiste match van argumenten... Natuurlijk is een goed draaiende economie nodig voor het behoud van heel veel belangrijks. En daarom ontwikkelen we steeds hoogwaardiger technologie zodat mensen steeds productiever kunnen zijn, maar we beseffen niet dat de belasting naventant groter wordt. Dat is nu steeds meer aan de hand.

Er is sprake van een complexe *trade-off*: wat goed is voor de economie is niet noodzakelijkerwijze goed voor de geestelijke gezondheid van de bevolking, en dat is weer niet goed voor de economie. Beiden zijn nodig voor vooruitgang maar meer van de een kan leiden tot minder van de ander. Economische groei is een middel, niet een doel. Ze moet geoptimaliseerd worden, niet gemaximaliseerd.'

Individualisering

'Ik vond het leuk dat binnen kwartiermarken ook wordt gesproken over actorschap. Jij laat zien dat de problemen van mensen met een psychiatrische achtergrond uitvergroot de problemen zijn die heel veel meer mensen hebben. Waar jij het hebt over herstel van actorschap (van patiënt naar burger) gaat het in *mentaal kapitaal* over het behoud en het onderhoud van actorschap (*agency*).

Kapitaal verwijst naar productiemiddelen die zelf geproduceerd zijn, waarin geïnvesteerd kan worden en die na verloop van tijd

Nederland geeft jaarlijks zo'n 0,8 % van het Bruto Nationaal Produkt (BNP) uit aan geestelijke gezondheid, terwijl de totale kosten van geestelijke gezondheids problemen naar schatting 3-4% van het BNP bedragen, oftewel zeker zo'n 15 miljard. Iedere behandelingseuro bespaart 20 tot 30 euro aan latere kosten. Preventie levert natuurlijk nog meer op. Meer uitgaven aan zorg en preventie zouden tot grote besparingen leiden, in termen van niet-gemaakte kosten later.

rendement opleveren. Omdat actorschap deze kenmerken heeft wordt in het COS-RGO-rapport voorgesteld het te zien als een vorm van kapitaal: mentaal kapitaal. Je kennis bepaalt - grotendeels - je menselijk kapitaal, maar het actorschap bepaalt het verschil tussen wat je zou kunnen en wat je er in de praktijk van terecht brengt. Ik koppel dus actorschap aan mentaal kapitaal.'

In het rapport pleit je zowel voor meer behandeling als preventie?

'Mijn pleidooi betreft niet zozeer meer geestelijke gezondheidszorg, maar meer aandacht voor geestelijke (volks)gezondheid – binnen het economisch denken. Natuurlijk is het individu makkelijker aan te pakken dan een economische structuur. Problemen worden om die reden geïndividualiseerd. Het veranderen van sociale of economische structuren werkt indirect en is veel moeilijker meetbaar.

Ik probeer te laten zien dat het loont om goed te zorgen voor je werknemers. En natuurlijk doen sommige bedrijven het best goed, al is de consequentie vaak niet alleen meer aandacht voor stress maar ook een zwaardere selectie aan de poort, bijvoorbeeld door psychologische screening. Maar mijn indruk is ook dat managers zelf erg gestresst zijn. Zij zijn niet goed in het beschermen van hun dure arbeidskrachten. Zij koersen liever op steeds weer nieuwe innovaties en reorganisaties. Een op de twee werknemers heeft in de afgelopen twee jaar een reorganisatie meegemaakt. In de praktijk is het nog maar de vraag of deze flexibiliteit goed is voor de economie. Maar liefst zeventig procent van de reorganisaties mislukt; toename van efficiency en kwaliteit wordt niet gehaald (zie o.a. Kotter en Cohen, 2002, *The Heart of Change*, Harvard Business School,

Boston). Innovaties en reorganisaties brengen dusdanige onrust en onzekerheid dat soms het tegendeel wordt bereikt: wantrouwen, demotivatie en vertrek van de beste werknemers. Dat is niet goed voor de productiviteit (zie ook Dominique Haijtema (2004) 'Verandermanagement bestaat niet'. *Managementteam* no. 21)

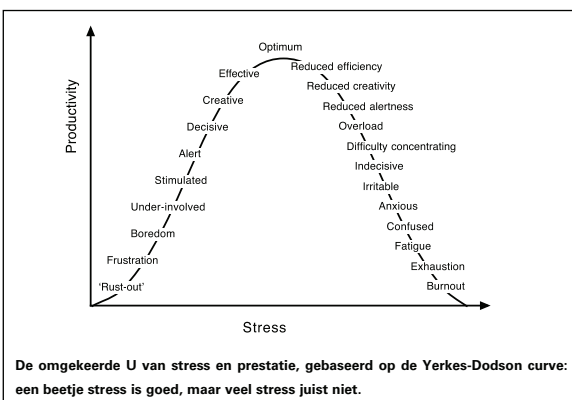
In Europa overlijden jaarlijks 58.000 mensen door zelfdoding. Zelfdoding is een van de voornaamste doodsoorzaken in de groep van 15-44 jaar. Het aantal pogingen is twintig keer zo groot. Er lijkt een vrij sterk hoewel complex verband met economische dynamiek. In Ierland bijvoorbeeld steeg het percentage zelfdodingen met 400%, juist in een periode van sterke economische groei en dynamiek.

De onderliggende aanname van innovatiebeleid is dat innovatie tot meer economische groei leidt omdat het de efficiency verhoogt. Maar het zou goed kunnen zijn dat de economische groei van de afgelopen decennia in feite is terug te voeren op een toename van de *inspanning* van de werknemers. En deze ongebreidelde toename heeft een hoge prijs.'

Hoe zit het dan met de relatie geestelijke gezondheid en productiviteit?

'Er is een te meten effect van geestelijke gezondheid op het vermogen van een werknemer om te gaan met stress. Een beetje stress is een goede motor, maar langdurige en hoge stress leidt tot psychische problemen zoals *burnout*, depressie, chronische vermoeidheid, angsten, obsessies. Het stress-prestatie profiel is een omgekeerde U (*Yerkes-Dodson curve*). Een beetje stress is uitdagend en activerend en verhoogt de prestatie, maar veel stress is een grote belasting en verlaagt de prestatie. Ieder persoon heeft een eigen stress-prestatie profiel.

Een betere geestelijke gezondheid lijkt te leiden tot een grotere en bredere omgekeerde U: men presteert over de hele linie beter, ook bij hogere niveaus van stress.' (zie grafiek)

Gaat het lukken: aandacht voor mentaal kapitaal op de nationale agenda te zetten?

'Een belangrijke issue is de kwestie van meetbaarheid; in zekere zin een discussie met schijnzekerheden. Wat niet meetbaar is telt niet mee. Daarmee worden allerlei belangrijke factoren gewoon weggelaten. Maar daarin is verandering aan het komen. Om een voorbeeld te noemen: men is in de jaren tachtig steeds meer gaan inzien dat *relaties* tussen mensen heel belangrijk zijn voor de economie, hoewel dat ook niet makkelijk te meten is.

Daarvoor heeft men het label *sociaal kapitaal* bedacht en dat heeft het onderzoek ernaar een grote impuls gegeven. Ik zeg nu dat de *mentale* staat van mensen essentieel is voor de huidige economie, maar dat het een ondergeschoven kind is in de economische wetenschap. Door de benoeming van *mentaal kapitaal* komt de bijzondere, fundamentele rol van geestelijke gezondheid duidelijker voor het voetlicht. Dit vergroot de kans op vernieuwend onderzoek en beter beleid. Of dit ook daadwerkelijk zal gebeuren, ligt helaas maar zeer gedeeltelijk in mijn handen'

Kwartiermakers komen op voor diversiteit. Er is sprake van verspilling als daar geen ruimte voor is. Diversiteit heeft ook economische waarde. Mensen die niet zomaar in het sjabloon passen eruit kieperen, is niet alleen onmenselijk, maar ook uit economisch oogpunt stom. Als je hen geen plek geeft, verlies je kapitaal. Bovendien vertegenwoordigt de groep die wat minder stressbestendig is en niet steeds harder kan mee marcheren in de economische molen wél vaak een grote dosis creativiteit en andere inzichten die niet alleen getolereerd, maar misschien omhelsd moeten worden. De belangrijkste boodschap van het rapport is dat we nooit moeten vergeten dat de economie er voor de samenleving is, niet andersom.

Doortje Kal

Rifka Weehuizen is onderzoeker bij UNU-MERIT, een instituut van de Universiteit Maastricht en de Verenigde Naties, en is een van de sprekers op het Congres Kwartiermaken, 22 mei in Theater aan het Spui te Den Haag. Het rapport 'Mentaal Kapitaal' is vervaardigd in opdracht van de Commissie Overleg Sector Raden en de Raad voor Gezondheidsonderzoek, en kan worden opgevraagd via www.toekomstverkennen.nl